

hledají v tom, že rozhodování se svěří intelektuálním robotům. V tom vidí autor základ „antihumánnosti“. Zastává názor, že výzkum budoucí společnosti nelze svěřit „pragmatikům“, futurologům a informatikům. Do analýzy toho, co vzniká, se musí zapojit všichni, kteří usilují o zachování lidské přirozenosti. To vyžaduje vytvořit především výhradně lidské formy komunikace, překonat informační izolovanost individua, odstranit „deficit sociálního styku“ dnes, aby se tento neprojevil „nadbytkem katastrof zítra“ (s. 113).

Jugoslávský filozof odhaluje aktuální problémy a potíže informatizace. Ne všechny části práce jsou zvládnuty do hloubky. Také námětům úkolů humanizace sociálního styku a komunikace chybí občas konkrétnost. To je ovšem také odrazem celkové situace výzkumu gnozeologických a sociálních aspektů komputizace a informatizace v socialistické společnosti v současném vzájemně spojeném, ale rozporném světě. V podstatě tento výzkum teprve začíná. D. Plevnik významně přispívá k jeho rozvinutí.

Vladimír Pernica

S. Joksimović – R. Marič – A. Miličová – D. Popadič – M. Vasović: Mladi i neformalne grupe – U traganju za alternativom (Mládež a neformální skupiny – Při hledání alternativy)

Bělehrad, IIC SSO Srbska a CIR SSO Bělehradu 1988, 291 s.

V prosinci roku 1988 se na jugoslávských knižních pultech opět objevila zajímavá publikace. Tentokrát z oblasti sociologie mládeže, kde pět srbských sociologů zpracovávalo po několik let nanejvýš zajímavé a aktuální téma – mládež a její skupiny. Výsledkem jejich úsilí se stala kniha *Mládež a neformální skupiny*. Informace o této knize je pro československé sociology, zvláště sociology mládeže, nezbytná. K tomuto názoru mne vede skutečnost, že nejen v okolních socialistických zemích a Jugoslávii, ale také v Československu je patrný stále větší zájem vědeckovýzkumné fronty i politické sféry o tuto oblast života mladé generace. Je tomu tak proto, že v různých zemích sice v různé míře, avšak prakticky ve všech, se mládež stále více aktivizuje, hledá možnosti své seberealizace, přestává být pouhým objektem společenského působení, a naopak usiluje o působení na společnost, o roli společenského subjektu. Projevy této aktivity mládeže jednotlivých zemí se navzájem odlišují. Například v Československu doposud není možné sledovat masovější rozšíření neformálních skupin mládeže v takové formě, jak jsme tomu svědky v SSSR, MLR, PLR a v posledním období také v SFRJ. Pozitivním faktem však je, že již před několika lety byl v oddělení pro výzkum mládeže Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV zahájen dlouhodobý výzkum malých sociálních skupin, mezi nimi také neformálních skupin mládeže, resp. generačních zájmových skupin mládeže.

Při prvním prolístování publikace až překvapí patrná shoda, resp. příbuznost v přístupech i terminologických používaných při výzkumu neformálních/zájmových skupin mládeže v Jugoslávii a ČSSR. Při znalosti problematiky však tato skutečnost nemůže v žádném případě překvapovat. Obě země, jejich mládež, se vyvíjely na přibližně stejných základech politického systému. Také v Jugoslávii do nedávné doby existovala pouze jediná mládežnická organizace. Mladí lidé se mohli jen velmi obtížně realizovat vně této organizace, protože se předpokládalo, že v jejím rámci mohou plně realizovat a uspokojovat všechny své zájmy a potřeby. Proto také žádné jiné organizace typicky mládežnické neexistovaly. Stejná situace je v současné době i v ČSSR.

Autoři publikace vymezují neformální skupiny jako skupiny spontánně vzniklé, bez vnějších tlaků a požadavků, pro jejichž členy je charakteristická bezprostřednost, dobrovolnost, intimita vztahů a pocit příslušnosti ke skupině. Také v ÚFS ČSAV jsou neformální/zájmové skupiny mládeže chápány jako zvláštní formy dobrovolně zvoleného a spontánně vytvářeného chování, jejichž prostřednictvím mládež uspokojuje a realizuje své potřeby a zájmy, které nelze plně uspokojovat a realizovat ve stávajících organizovaných formách společenského života. Také v názvosloví neformálních/zájmových skupin existuje značná podobnost. Výzkumníci v Jugoslávii zkoumali tyto skupiny mládeže: fotbaloví fanoušci,

ozónci,(1) milovníci komputerů, punkeři, šminkeři,(2) transcendentální meditantí, malá religiozní společenství a některé další. Pro srovnání: v ÚFS ČSAV se pracovalo s těmito skupinami: rokeři, metalisté, punkeři, skupiny věřících, různé fan kluby, nudisté, hippies, veksláci, trampové, video a diskofilové, komputeristé, sportovní fanoušci, yuppies, somráci, ekologové, pijácké a pivní party atd.

Kniha *Mladí a neformální skupiny* je rozdělena do šesti kapitol. V úvodní části, kterou sepsali S. Joksimovič, D. Popadič a R. Marič, jsou uvedena základní východiska zkoumání neformálních skupin. Autoři zdůrazňují, že v publikaci prezentují výsledky rozsáhlého reprezentativního výzkumu forem a obsahu neformálního sdružování bělehradské mládeže. Přípravná fáze výzkumu byla zahájena v roce 1986, sběr dat byl proveden v průběhu roku 1987 s tím, že v první etapě se dotkl více než 600 respondentů ve věku 15–30 let a ve druhé etapě 260 respondentů téhož věku, kteří byli členy záměrně vybraných neformálních skupin. Základním instrumentem byl poměrně rozsáhlý dotazník (více než 100 otázek) a polostandardizované interview. Předmětem výzkumu bylo rozvrstvení a poté charakteristiky jednotlivých forem spontánního sdružování a neformálních aktivit bělehradské mládeže. Výzkum se přitom dotýkal primárních skupin, například rodiny a skupin blízkých přátel a dále se zabýval méně strukturovanými skupinami, spontánně vzniklými neformálními skupinami, jejichž členové jsou vzájemně spjati určitými úzce vymezenými cíli v oblasti zájmů, resp. společně realizovanými aktivitami (sport, hudba, koníčky atd.).

Výzkumný tým teoreticky zpracoval danou problematiku shrnutím poznatků z přístupů různých odborníků na neformální skupiny (zejména Brake, Roszak, Hebdige, Frith a další). Na tomto základě a na základě předvýzkumu realizovaného na území města Bělehradu rozčlenili autoři neformální skupiny do pěti podskupin: fotbaloví fanoušci, hudebně orientované skupiny, ozónci, milovníci komputerů a duchovně zaměřené skupiny.(3)

Ve druhé kapitole, nazvané *Život mladých v rodině*, kterou napsala A. Miličová, je prezentováno jak teoretické zpracování této otázky, tak jsou zde nejvýznamnější charakteristiky mladých, kteří jsou současně členy orientační rodiny a některé, popřípadě některých neformálních skupin. V dotazníku představovaly otázky týkající se rodiny třetinový podíl. Proto je také analýza výsledků výzkumu podána v šesti podkapitolách. Autorka se v nich dotýká materiálně existenčních podmínek života rodin obecně a z nich vyvozuje některé aspekty vztahu rodičů a dětí ve výchovném procesu. Řada momentů, které se zde objevují, jsou totožné s problémy, které existují v československé společnosti (nerovnoměrnost materiálně technického vybavení v rodinách jako příčina orientace mladých v oblasti neformálních/zájmových skupin, rozdíly mezi městem a venkovem, mezi jednotlivými městskými čtvrtěmi, vliv vzdělání rodičů apod.). Současně však se zde pojednává o problému, s nímž v naší společnosti nejsou prakticky žádné zkušenosti: tím je nezaměstnanost rodičů a poté jejich dětí. Je známou skutečností, že v Jugoslávii je přes milion tři sta tisíc lidí bez práce, z nichž velká část je mladých do 30 let věku. Také ve výzkumném vzorku byla tato čísla respektována. Ukázalo se, že faktor nezaměstnanosti hraje významnou roli v působení rodičů na orientaci dětí ve volném čase s tím, že vliv rodičů se postupně zeslabuje. Pokud na zkušenost mladého člověka s nezaměstnaností rodičů naváže zkušenost s vlastní nezaměstnaností, neudivuje, že v Jugoslávii, a konkrétně v Bělehradě, je patrný velmi vysoký odklon mladých od proklamovaných tezí o výstavbě socialismu k různým religiozním sdružením, k projevům vandalismu, cynismu, arogance, k seberealizaci v davu na stadiónech apod. Autorka ovšem zdůrazňuje, že faktor nezaměstnanosti není jediným faktorem, který způsobuje odklon mládeže k tzv. negativním formám trávení volného času a začleňování se do tzv. problematických neformálních skupin. Dále v textu totiž velmi přesně postihuje souvislosti tohoto trendu mezi mladými s nejistotou, která již několik let existuje na politické scéně Jugoslávie. Uvádí, že na politickou socializaci mladých v rodině má primární vliv

(1) Ozónci jsou členové specifické bělehradské skupiny, která vznikla na základě vysílání pravidelného rozhlasového pořadu pro mládež OZON na stanici Bělehrad 202. Specifikem pořadu je, že jde o kontaktní vysílání probíhající jako bezprostřední komunikace mezi posluchači a ne jako obvykle mezi redaktorem a posluchači.

(2) Mezi šminkey zařazují autoři mladé lidi, které v našich podmínkách patří do tzv. skupiny populáru, tedy video a diskofilové, různé fan kluby, diskotéková mládež apod.

(3) Mezi duchovně zaměřené skupiny patří podle autorů transcendentální meditantí a členové náboženských pospolitostí.

politická atmosféra. Typické pro tuto atmosféru až do nedávné doby bylo, že pokud se jedinec nemohl realizovat v existujících formách politického systému, pak mimo jeho rámce neměl žádnou reálnou šanci. Proto mnoha mladým nezbyvalo nic jiného, než se „stáhnout do sebe“, hledat seberealizaci v soukromí apod. Až teprve v závěrečné fázi výzkumu, tedy při zpracovávání vlastní publikace, došlo v Jugoslávii k prudkému rozšíření myšlenek socialistického politického pluralismu, přičemž se následně začaly rozvíjet mimoinstitucionální formy společenskopolitické aktivity občanů a tím i mládeže. Tato změna byla v závěru publikace alespoň dílčím způsobem reflektována.

Třetí, čtvrtá a pátá kapitola přechází již k samotným neformálním skupinám mládeže. Ve *třetí kapitole*, která představuje přechod mezi otázkami společensko-politického klimatu a rodiny na jedné straně a otázkami neformálních skupin na straně druhé, pojednává S. Joksimović o přátelstvích mladých lidí a skupinách na tomto vztahu založených. Potvrzuje tezi, že prakticky ve všech neformálních skupinách je jádrem přátelský vztah několika jedinců, kteří se na základě stejného zájmu sdružují do spontánních dobrovolných sdružení. V neformálních skupinách je velmi vzácným jevem jedinec, který by o sobě uváděl, že je členem skupiny a současně nemá žádné přátele. Ve skupinách založených na přátelských vztazích je vždy nutné identifikovat další spojující prvek, tedy zájem, jenž sdílí „přátel“ sdružení ve skupině.

Autorkou úvodní části *čtvrté kapitoly* je A. Miličová. Zaměřuje se na srovnávání členů jednotlivých neformálních skupin podle délky života v orientační rodině, podle materiálního zabezpečení, které zde jedinec má, dále analyzuje rozpory rodičů a dětí, resp. dospívajících. Zvláštní pozornost věnuje stylu výchovy, otázkám religiozity rodičů a rodinné politické atmosféře, tedy celkové společensko-politické aktivitě a orientaci rodičů. Závěry, k nimž autorka dospívá, se příliš neliší od závěrů obdobného výzkumu československé mládeže: členství v neformálních skupinách je závislé na sociálním zařazení a vzdělání rodičů (např. fanouškové mají základnu v kultuře dělnické rodiny a dělnické třídy, jsou solidární, družní, „mužní“, přičemž ono poslední přerůstá do kulturní ikonografie skupinové sounáležitosti; computeristé přejímají od svých orientačních rodin vzory konformismu tzv. středních tříd, přejímají také potřebu prosazování se ve společnosti získáváním prestiže apod.); členové neformálních skupin více pocítují potřebu vlastní aktivity, přičemž řada z nich neodmítá politickou aktivitu, a to ani v rámci stávajících politických institucí; členové neformálních skupin se rekrutují z velmi rozmanitého a nejednotného rodinného prostředí, společně však sdílí pocity neuspokojenosti vyplývající z nedostatečnosti, omezenosti jeho rámce; členy jsou především mladší osoby, které mnohem intenzivněji než starší prožívají problémy hledání vlastní identity, jež nemohou řešit pouze ve své rodině či v obvyklých formách mimorodinného sdružování a aktivity mládeže.

Závěrem své části *čtvrté kapitoly* zdůrazňuje A. Miličová potřebu větší aktivity především mládežnické organizace. Tato organizace musí mnohem všestranněji uspokojovat potřeby a napomáhat realizaci zájmů mládeže, poněvadž je to jedna z cest, jak omezit na minimum přerůstání jednotlivých skupin ve skupiny s negativní orientací, společensky odmítané a marginalizované a zároveň jak aktivitu jejich členů usměrnit k řešení problémů rozvoje společnosti jako celku.

Druhá část čtvrté kapitoly pojednává o způsobu života členů jednotlivých neformálních skupin. Z nich autoři (R. Marič, D. Popadič a M. Vasovič) vybírají punkery, šminkery, fotbalové fanoušky, transcendentální meditanty, členy malých náboženských skupin, ozónce a computeristy. Lze říci, že charakteristiky členů uvedených skupin jsou velmi blízké charakteristikám vlastním členům stejných či obdobných skupin v ČSSR.(4) Pozitivní skutečností je, že do této části textu zařadili autoři množství tabulkových ilustrací umožňujících případně podrobnější srovnání československé a jugoslávské mládeže.

Pátá kapitola je pro nás zvláště podnětná. R. Marič a D. Popadič se zde zabývají postoji a názory na neformální aktivitu a sdružování mladých lidí. V závěru kapitoly pojednávají o vztazích mladých lidí a jejich skupin k novým společenským hnutím a k jednotlivým neformálním skupinám. Naprostá většina respondentů se vyjádřila, že stávající formy sdružování neodpovídají potřebám a zájmům současné mladé generace. Nevyhovující je především mládežnická organizace, která tím, že až do nedávné doby neměla reálnou konkurenci, musí nést veškerou zodpovědnost za uplynulý vývoj v této oblasti. Mladí lidé velmi citlivě reagovali na měnící se společensko-politické podmínky v Jugoslávii právě odklonem od tzv. tradičních aktivit (například stavby mládeže, letní brigádnické akce, oslavy Dne mládí) k netradičním

(4) Viz *Vybrané malé sociální skupiny v procesu generační kontinuity*. Praha, ÚFS ČSAV 1988.

činností (mírové a ekologické hnutí, vyjadřování ostrého radikalismu prostřednictvím hudby – punkeři, metalisté, alternativa atd.). Výzkum proto sledoval spektrum názorů mládeže na otázky účasti ve stávkách, podepisování petic a psaní nápisů na zdi (grafity). Podle očekávání se mladí lidé všeobecně a jako členové neformálních skupin v naprosté většině pozitivně vyjadřovali jak pro účast na stávkách jako legitimním a plně oprávněným nástroji v boji za svá práva v pracovním procesu proti byrokraticko-etatistickému aparátu, tak pro široké zaručení práva na podepisování petic nejrůznějšího charakteru. Stejně tak se vyjadřovali k psaní na zdi, což se všeobecně v urbanizovaných a demokratických společnostech stává víceméně součástí každodenního městského folklóru. Negativní postoj řídící sféry k těmto třem otázkám považují mladí za postoj dobou překonaný, nesoucí prvky dogmatického řízení společnosti. Názory analyzované podle členství ve skupinách se odlišovaly v souladu s výše uvedenými diferenciacemi v rodině (viz zejména kapitoly A. Miličové).

Nová sociální hnutí v socialistické Jugoslávii nejsou novým jevem. Novým v jejich existenci je však jejich publicita a rozsah činnosti. Jak jsem již uvedl, v době přípravy a zpracování úvodních fází výzkumu byl rozvoj nových sociálních/společenských hnutí v „plenkách“. V závěru prací, a tedy i dnes, lze již hovořit o skutečné explozi sociálních hnutí v celé Jugoslávii. Vlna jejich vzniku postupuje od severu k jihu země s tím, že v jednotlivých územních celcích Jugoslávie je determinována konkrétními politickými podmínkami. Mladí lidé ve výběrovém souboru reagovali na tuto skutečnost velmi pozitivně. Výzkum ostatně potvrdil, že stávající formy uspokojování a realizace potřeb a zájmů mládeže jsou nedostatečné, nepřekvapuje tedy, že členy nových sociálních hnutí jsou zejména mladí (například Demokratický svaz Slovinska, Iniciativní odbor pro ochranu lidských práv, ekologické hnutí atd.).

Šestá kapitola shrnuje to nejpodstatnější, k čemu autoři jednotlivých částí dospěli. Zdůrazňuje se zde, že výzkum mohl postihnout pouze aktuální situaci v době realizace sběru dat a že trvalejší platnost mají obecnější zákonitosti vzniku a rozvoje neformálních skupin. Členstvím ve skupinách chtějí mladí především docílit realizaci určitých zájmů a také řešení některých osobních problémů, zatímco společenské problémy jsou centrem jejich pozornosti v mnohem menší míře. Mladí jsou ochotni angažovat se, zvláště v mimoinstitucionálních formách, ale mnozí z nich pouze za specifických okolností. To potvrzuje závěr, že příslušnost k neformální skupině nemusí znamenat invenční a kreativní potenciál jejich členů. Ve prospěch tohoto závěru hovoří i údaj, že většina mládeže velmi negativně hodnotí své možnosti vlivu na společnost, což svědčí o jejich pocitech bezmocnosti a stává se brzdícím faktorem v případě snah o realizaci zásadních společensko-politických změn (poslední události na politické scéně Jugoslávie – zima 1989 – tomu nasvědčují). V neposlední řadě nelze o skupinách, které se staly předmětem výzkumu, z hlediska hodnotových orientací a způsobu života jejich členů říci, že by byly avantgardou mladé generace nezačleněné do těchto skupin v tom smyslu, že by představovaly předchůdce nové formy generačního vědomí a působení mladých na společenské procesy. Avšak, jak autoři podtrhují, tyto závěry se vztahují především na zkoumaný vzorek, což nevylučuje, že v jiné oblasti, v jiném prostředí existují skupiny, které se na území Bělehradu neobjevují. Mohlo by to být podnětem ostatním výzkumníkům k pokusům o poznání nových forem společenské aktivity dnešní mladé generace.

Jiří Svítek